

leša čekanov

varlam šalamov

Ove priče Varlama Šalamova uleze u poslednju knjigu njegovih »Priča sa Kolime« — »Rukavica, ili KR-2«. Tih knjiga je šest: »Priče sa Kolime« (1954-1963), »Odlomci kažnjeničkog sveta« (1954-1960), »Leva obala« (1959-1965), »Umetnik lopate« (1959-1965), »Uskrnsnuće ariša« (1966-1967), »Rukavica, ili KR-2« (1970-1973). »Nova proza« je odrednica samog Salamova. On je pisao da priče sa Kolime »umesto memoara... nude novu prozu, prozu živog života, koja je istovremeno i preoblikovana stvarnost, i preoblikovani dokument«.

Leša Čekanov, zemljoradnik po rođenju, tehničar graditelj po obrazovanju, bio je moj sused na pričnama čelije br. 69 Butirskog zatvora u proleće i leto 1937. godine.

Kao i mnogim drugim, kao sobni starešina pružio sam Leši Čekanovu prvu pomoć: dao sam mu prvu injekciju, injekciju eliksira vedrine, nade, hladnokrvnosti, srdžbe i samoljublja — složenog medicinskog sastava, neophodnog čoveku u zatvoru, posebno novaku. Isto osećanje lopovi — a njihovo vekovno iskustvo ne može biti negirano — izražavaju u tri zapovesti: ne veruj, ne boj se i ne moli.

Duh Leše Čekanova bio je ojačan i on se ju uputio u daleki kolimski kraj. Leša je bio osuden istog dana sa mnom, osuden je po istom članu na istu kaznu. Na Kolimu su nas vozili u istom vagonu.

Podneli smo pokvarenost vlade — Kolima se po našem dolasku morala pretvoriti od zemaljskog raja u zemaljski pakao.

Na Kolimu su nas vozili da umremo i od decembra 1937. godine bacili su nas na strelište, u batine, u glad. Spiskovi streljanih čitani su dan i noć.

Sve koji nisu pobijeni u Serpatinsku — istražnom zatvoru Rudničke uprave, a tamo su 1938. godine uz boku traktora streljane desetine hiljada — streljali su po spiskovima, svakodnevno, uz orkestar, uz trube koje su se oglašavale dva puta dnevno na smeni straže, dnevne i noćne smene.

Slučajno ostavši među živima posle tih krvavih događaja, nisam izbegao još u Moskvi mi namenjenu sudbinu: 1943. godine sam dobio novih deset godina.

»Doplovio« sam desetak puta, skitao sam od klanice do bolnice i nazad i decembra četrdeset treće našao sam se u maloj ekipi koja je gradila novo nalazište »Tihu«.

Nadglednici, ili, kako ih po kolimski nazivaju, nadzornici, za mene su bili lica suviše visokog ranga, s posebnom misijom, s posebnom sudbinom, čije se linije života nisu mogle seći s mojom.

Našeg nadglednika su nekud odveli. Svaki zatvorenik ima sudbinu, koja se prepiće s borbotom nekih viših sila. Čovek-zatvorenik, ili zatvorenik-čovek, i ne znajući to, postaje oruđe njemu tude bitke i gine, znajući za šta ali ne znajući zašto. Ili zna zašto, ali ne zna za što.

Eto po zakonima te tajanstvene sudbine našeg nadglednika su smenili i nekud odveli. Ne znam, a nije mi ni bilo nužno da znam, ni nadglednikovo prezime, ni novo postavljenje.

Nama u brigadu, u kojoj je bilo desetak iscrpljenih ljudi, postavljen je nov nadglednik.

Kolima, ali ne samo Kolima, odlikuje se time što su svi šefovi, svi. Čak i najmanji brigadista od dvojice ljudi ima starieg i mladeg; pri svoj univerzalnosti deobnog sistema ljudi uvek dele na nejednakе delove, dvojicu ljudi ne dele na jednakе delove. Na petoricu ljudi izdvaja se čvrst brigadir, naravno, on nije oslobođen od rada, i on je vredni radnik. A na brigadu od pedesetoro ljudi uvek je oslobođeni brigadir, to jest brigadir s batinom.

Ziviš već bez nade, točak sudbine je nešvatljiv.

Orude državne politike, sredstvo fizičkog uništavanja političkih neprijatelja države — to je glavna uloga brigadira u proizvodnji, pogotovo takvoj koja opslužuje logore uništavanja.

Brigadir nikog ne može zaštiti, i sam je osuđen, ali veraće se gore, hvataće se za sve slamske koje mu baci uprava, i u ime tog prividnog spaša — uništava ljudе.

Izbor brigadira je za upravu prvorazredni zadatak.

Brigadir — kao da je čuvar brigade, ali samo u granicama koje su mu od gore odredene. On je pod strogom kontrolom, dopisivanjem se ne stiže daleko, rudnički mernik će u redovnom merenju otkriti lažne, avansirane kubike, i tada je brigadir gotov.

Zato brigadir ide proverenim, sigurnim putem — izbjija te kubike iz kopača-skeleta, izbjija ih u najrealnijem fizičkom smislu — budakom po ledima, i kad više nema šta da se izbjije brigadir mora postati kopač, sam mora okusiti sudbinu ljudi koje je pobjio.

Ali, dešava se i drugačije. Brigadira premeštaju u drugu brigadu da ne propadne stечeno iskustvo. Brigadir se obračunava s novom brigadom. Brigadir je živ, a njegova brigada pod zemljom. Osim brigadira u brigadi živi još i zamenik, po položaju — dežurni, pomocnik ubice, koji čuva njegov san od prepađa.

U lovnu na brigadire u godinama rata je u »Tihom« amanitom¹ razoren čitav ugao barake gde je spavao brigadir. Toliko je bilo sigurno. Poginuo je i brigadir, i dežurni, i njihovi bliski drugovi, koji spavaju pored brigadira da osvetnička ruka s nožem ne bi stigla do brigadira.

Prestupi brigadira na Kolimi su bezbrojni — oni su fizički izvršiocи visoke politike Moskve u Staljinovom vremenu.

Ali ni brigadir nije bez kontrole. Na njega, onih nekoliko sati koje je zatvorenik odvojen od rada i u polu svesti spava, motre nadzornici u OLP-u.²

Motri i šef OLD-a, motri i islednik-oponučenik.

Na Kolimi svi prate jedni druge i svakodnevno potkazuju gde treba.

Potkazivači-tasteri nemaju mnogo nedoumica, otkucavati valja o svima, a tamo će uprava

va razlučiti šta je istina a šta laž. Istina i laž su kategorije koje uopšte ne odgovaraju tasterima.

Ali to su zapažanja iznutra zone, iznutra logorske duše. Rad brigadira veoma pažljivo i veoma složeno prati njegova proizvodna uprava — nadglednik, na Kolimi nazvan sahalinski nadzornik. Na nadzornika motri stariji nadzornik, na starijeg nadzornika — rukovodilac proizvodnje, na njega šef reona, na šefu reona glavni inžinjer i šef ruđnika. Tu hijerarhiju više neću navoditi, ona je veoma razgranata, raznovrsna, daje prostor za maštu bilo kog dogmatskog ili pesničkog nadahnuća.

Važno je istaći da je baš brigadir tačka do dira neba i zemlje u logorskom životu.

Iz najboljih brigadira, koji su dokazali revnost ubica, vrbuju se nadglednici, nadzornici — viši rang od brigadira. Nadzornik je već prešao krvavi brigadirska put. Nadzornikova vlast nad radnicima je neograničena.

U lelujavom svetu primusa — limenka od konzerve s četiri cevčice s upaljenim fitiljima od prnja, jedinstveno, osim peći i sunca, svetlo za kolimske kopače i iznurenje ljudе — opazio sam nješto poznato u figuri novog nadzornika, novog gospodara naših života i smrti.

Moje mišiće je ogrejala radosna nada. U liku novog nadzornika je bilo nešto poznato. Nešto veoma drevno, ali postojeće, večno živo, kao ljudsko sećanje.

Teško je vraćati sećanje u gladu isušenom mozgu — napor da se seti bio je praćen oštrim bolum, nekim čisto fizičkim bolum.

Zabiti sećanja odavno su izbacili svo nepotrebno smeće slično stihovima. Neka važnija, većnija nego što je umetnost, misao se naprezala, zvonila, ali nikako nije mogla prodreti u moj tadašnji rečnik, u neke male delove mozga koje su još koristili iznurenje ljudi. Nećiji gvozdeni prsti pritisnuli su sećanje, kao tubu s potrošenim lepkom, istiskujući, izgoneći gore kap, kapljicu, koja je još sačuvala ljudska svojstva.

Taj proces dosećanja, u kojem je učestvovalo čitavo telо — hladan znoj koji je izbio na isušenoj koži, a znoja nije bilo da ubrzam taj proces — završio se pobedom. U mozgu je izniklo prezime — Čekanov!

Da, to je bio on, Leša Čekanov, moj sused iž Butirskog zatvora, onaj kojeg sam oslobođio od straha pred islednikom. Spas se pojavit u mojoj hladnoj i gladnoj baraci — osam godina je prošlo od tada, osam stoljeća, odavno je već nastupio dvanaest vek, na kamenju Kolime Skiti su sedlali konje, Skiti su sahranjivali careve u mauzolejima, a milion bezimenih brigadira zbijeno su slagani u bratske grobnice Kolime.

Da, to je bio on, Leša Čekanov, saputnik moje svetle mladosti, svetlih iluzija prve polovine trideset sedme godine, koje još nisu znale sudbinu koja im je namenjena.

U mojoj hladnoj i gladnoj baraci spas se javio u liku Leše Čekanova, tehničara-graditelja po specijalnosti, našeg novog nadzornika.

To je bilo sjajno! Evo čudesnog slučaja, koga je valjalo čekati osam godina!

»Doplovljavanje« — dozvoljavam da dam prioritet tom neologizmu ili, u najmanju ruku, njegovoj privremenoj formi. Iznuren, taj, koji

je »doplovio«, ne čini to za jedan dan. Gomilaju se gubici, prvo fizički, zatim moralni — ostaci nerava, žila, tkiva već nema dovoljno da bi se zadržala stara osećanja.

Zamenjuju ih nova — erzac-osećanja, erzac-nade.

U procesu »doplovljavanja« postoji neka granica kad se gube poslednji oslonci, to je granica, posle koje sve leži s onu stranu dobra i zla, a sam proces »doplovljavanja« se ubrzava kao lavina. Lančana reakcija, rečeno modernim jezikom.

Tada nismo znali o atomskoj bombi, o Hirošimi i Fermiju³. Ali nezadrživost, nepovratnost »doplovljavanja« bila nam je odlična zona.

Za tu lančanu reakciju u prostom jeziku postoji genijalna dosetka — termin »leteti pod otkos«, koji je ušao u rečnik, apsolutno je tačan, stvoren je bez Fermijeve statistike.

Zato je bila primećena u malobrojnoj statistici i mnogobrojnim memoarima tačna, istorijski dobijena formula: »Čovek može doploviti za dve nedelje«. To je norma za snagatora, ako ga drže u kolimskim uslovima, na minus 50 do 60 stepeni po četvrtneest časova na teškom radu, hrane samo logorskim sledovanjem i ne dozvoljavaju mu da spava.

Uz to, aklimatizacija na krajnjem severu je složena stvar.

Zato deca Medvedeva ne mogu da shvate zašto je tako brzo umro njihov otac — zdrav četrdesetogodišnjak, prvo pismo je poslao iz Magadana s parobroda, a drugo iz bolnice Sejmčun, a to bolničko je bilo poslednje. Zato je i general Gorbatov, dospevši na nalazište »Moldak«, za dve nedelje postao potpuni invalid, i samo slučajno slanje na ribarenje na Olu, na obali, spaslo mu je život. Zato je i Orlov, Kirov-ljev referent, u vreme streljanja na »Partizanu« u zimu 1938. bio iznuren i nije mogao preživeti.

Dve nedelje su rok koji zdravog čoveka pretvara u iznurenog.

Sve sam to znao, shvatio sam da u radu ne ma spasa i latao sam od bolnice do iskopa i nazad osam godina. Spas je konično došao. Kad je bilo najpotrebnije ruka Providenja je u našu baraku dovela Leša Čekanova.

Mirno sam zaspao čvrstim veselim snom sa mutnim predosećanjem nekog radosnog događaja koji samo što nije počeo.

Sledećeg dana na razvodu — tako se naziva kraka procedura razvodnja po poslovima, koji se na Kolimi vrši i za nadzornike, i za milione ljudi u isto vreme na znak zvona šine, kao krika mujezina, kao zvona sa zvonika Ivana Velikog — a u ruskom jeziku su Grozni i Veliki sinonimi — učvrstio sam se u uverenju da sam bio u pravu, učvrstio sam se u svojoj čudesnoj nadi.

Novi nadzornik stvarno je bio Leša Čekanov.

Ali u takvoj situaciji nije dovoljno prepoznati, potrebno je u tom dvostranom uzajamnom zračenju i biti prepoznati.

Po licu Leše Čekanova se video da je i on mene prepoznao i da će, naravno, pomoći. Leša Čekanov se toplo nasmešio.

Kod brigadira se već osvedočio o mom radnom ponašanju. Data je negativna karakteristika.

— Šta je, dubre, — glasno je rekao Leša Čekanov gledajući me pravo u oči, — misliš ako smo iz istog zatvora da ne moraš da radiš? Zabušantima ne pomažem! Zasluzi radom. Poštuj radom.

Od tog dana su me počeli goniti marljivije nego pre. Posle nekoliko dana Leša Čekanov je na razvodu objavio:

— Neću da te bijem da bi radio, jednostavno ču te poslati na gradilište, u zonu. Tamo je tebi, zabušantu, i mesto. Otići ćeš u brigadu Polupana. On će te naučiti životu. Videćeš, poznani! Dobari! Prijatelji! To ste nas vi, psine, pobili. Svi osam godina sam ovde stradao zbog gadova, učenih.

Te večeri me brigadir, s paketom, odveo na gradilište. Na centralnom gradilištu rudnika »Tih« bio sam smešten u baraku u kojoj je živila brigada Polupana.

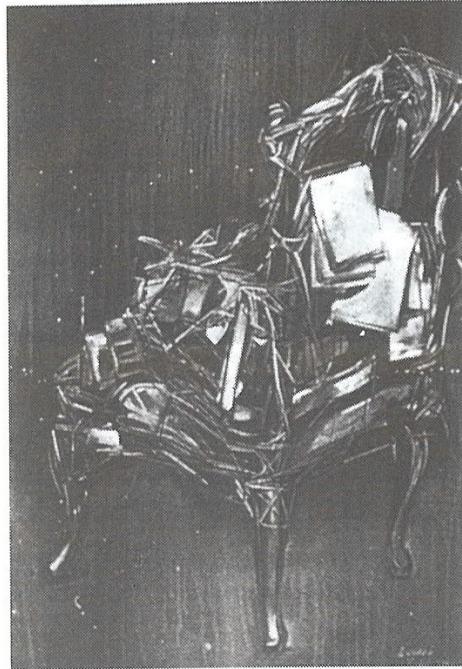
Sa brigadom sam se upoznao sledećeg jutra na razvodu.

Brigadir Sergej Polupan je mlad momak, dvadeset petogodišnjak, s otvorenim li-

cem i plavim čuperkom. Bio je prirodan seoski momak. Trideset sedme Polupan je počišćen gvozdenom metlom, kažnjen je po pedeset osmom i ponudio je upravi da svoju krvicu iskupljuje dovođenjem neprijatelja do hrišćanske pokornosti.

Predlog je bio prihvacen i od Polupanove brigade je načinjeno nešto kao kaznena jedinica sa kliznim, promenljivim sastavom. Kazna na kazni, zatvor u zatvoru najkaznenijeg mučenja, kojeg još nigde nije bilo. Gradili smo zonu i seoce.

Baraka od svežih brvana listopadnog drveta, sirovih brvana, drveta koje se kao i ljudi na krajnjem severu bori za svoj život, i zato je čočkasto i kvrgavo. Te sirove barake nisu grejane pećima. Nije bilo drveta koje bi osušilo ta tris-

dušan zivlak

togodišnja u blato urasla tela. Baraku su teli ma sušili ljudi.

Ovde je i počela jedna od mojih muka.

Svakog jutra pred očima cele brigade Sergej Polupan me je tukao: nogama, pesnicama, držaljicom od pijuka, lopatom. Izbijao je pisemonstot iz mene.

Batine su se ponavljale svakodnevno. Brigadir Polupan je nosio teleću jaknu, roza jaknu od teleće kože — nečiji poklon ili mito za otukup od pesnika, za izmoljen makar jedan dan odmora.

Takvih situacija znam mnogo. Nisam imao jaknu, a i da sam je imao ne bih je dao Polupanu — jer razbojnici bi mi je oteli iz ruku, svukli s leda.

Kad bi se raspalio Polupan bi skidao jaknu i ostajao je u džemperu upravljući pijukom još slobodnije.

Polupan mi je izbio nekoliko zuba, slomio rebra.

Sve je to činjeno pred očima čitave brigade. U Polupanovoj brigadi je bilo dvadesetoro ljudi. Brigada je bila kliznog, promenljivog sastava, brigada za učenje.

Jutarnje batinjanje se produžavalo toliko vremena koliko sam bio na tom radilištu, na »Tihom«...

Po raportu brigadira Polupana, potvrđenom od načelnika radilišta i uprave OLP-a, bio sam upućen u Centralnu severnu upravu, u seoce Jagodno, kao zloslutni soj, zbog izvršenog krišćnog dela po novu kaznu.

Sedeo sam u Jagodnom u samici, pod istragom, počeo je sudski postupak, teklo je saslušanje. Inicijativa Leše Čekanova videla se dovoljno jasno.

Bilo je proleće četrdeset treće, blistavo kolimsko ratno proleće.

One koji su pod istragom teraju iz samice na rad, žele da iz prolaznog dana izbjiju makar

jedan radni sat, a zatvorenici ne vole tu ukorenjenu tradiciju logora i tranzitnih postaja.

Išao sam na rad ne da bih u kamenoj jami ispunio normu, nego da se nadisem vazduhu i izmolin, ako daju, porciju čorbe.

U gradu, čak i logorskom, kakav je bio seoce Jagodno, bilo je bolje nego u samicu gde je samrtnim znojem natopljeno svako brvno.

Za izlazak na rad davali su čorbu i hleb, ili čorbu i kašu, ili čorbu i haringu. Još ču uspeti da ispevam himnu količkoj haringi, jedinstvenoj zatvoreničkoj belančevini, jer na Kolimi meso ne održava potrebnu ravnotežu belančevina. Haringa dodaje poslednju snagu iznenoren došljaku. A ako bi došljak sačuvao život to je bilo baš zato što je jeo haringu, slanu, i pio je — u tom samrtnom bilansu voda ne ulazi u račun.

A najvažnije — moglo se doći do duvana, zapaliti, šmrknuti, ako ti drug već puši, kako ne propušti. U štetnost duvana po zdravlje, u kancerogenost nikotina ni jedan zatvorenik neće poverovati. Uostalom, stvar se može objasniti ništavnom raspodelom te kapi nikotina koja ubija konja.

»Povuci« — zapaliti jednom, ipak, sigurno je malo otrova i mnogo sanja, zadovoljstva.

Duvan — to je više radost zatvorenika, nastavak života. Ponavljam — ne znam da li je život sreća ili ne.

Verujući samo zverinjem njuhu, kretao sam se ulicama Jagodnog. Radio sam, kopao jame krampon, strugao lopatom, da bih iskopao nešto za stubove seoceta koje sam dobro poznavao. Tamo su mi pre godinu dana sudili — dođali su mi deset godina, proglašili za »neprijatelja naroda«. Ta osuda na deset godina, druga kazna, otpočeta nedavno, oformljen je nov dosije »neposlušnosti«. Za neposlušnost se mogla dobiti produžena kazna, ali kad je nova kazna tek načeta — teško.

Na rad su nas vodili u velikom konvoju — bili smo kao nikad čuvani ljudi — ako smo još bili ljudi...

Zauzimao sam svoje mesto u kamenoj rupi i trudio se da razgledam ljude — radili smo baš na putu, a zimi se na Kolimi ne probijaju nove staze, ni u Magadanu ni na Indigirku.

Niz rupa se protegao duž ulice — naš konvoj, ne baš velik, rastegao se izvan granica koje su nam date.

Nama u susret, pored naših rupa, vodili su veliku brigadu ili grupu ljudi koji još nisu postali brigada. zato je ljude trebalo podeliti na grupe ne manje od trojice i dati im pratnju s puškama. Te ljude tek što su iskricali iz kamiona. Kamioni su stajali tu.

Vojnik iz straže, koja je dovela ljude u naš OLP Jagodno, nešto je pitao našeg praktičara.

I najednom sam čuo glas, prodoran radosnat krik.

— Salamov! Salamov!

Bio je to Rodionov iz Polupanove brigade, iznuren skelet kao i ja što sam bio, iz kažnjeničkog »Tihog«.

— Salamov! Sasekao sam Polupana. Sekirom u menzi. Vode me na ispitivanje zbog toga. Smrtno! — beskonačno je igrao Rodionov. Sekirom u menzi.

Od radosne vesti osetio sam toplinu.

Pratioci su nas razdvojili na različite strane.

Moja istraga se završila ničim, novu kaznu mi nisu natovarili. Neko viši se dosetio da će državi malo koristiti ako mi dodaju novu kaznu.

Bio sam pušten iz istražnog postupka na jedan od vitaminskih puteva.

Ne znam kako se završila istraga o ubistvu Polupana. Tada je sećeno mnogo brigadirske glave, a na našem vitaminskom putu robijaši su omrznutom brigadiru testerom odsekli glavu.

S Lešom Čekanovim, mojim poznanikom iz Butirskog zatvora, više se nisam sretao. □

Sa ruskog:
Aleksandar Badnjarević

1. amonijum-nitrat, eksplozivna smes (prim. prev.).
2. odjećnog lagerovoj punkt — samostalni logorski punkt (prim. prev.).
3. Enrico Fermi (1901 — 1954), italijanski fizičar, prvi ostvario lančanu reakciju 1942. godine (prim. prev.).